

IMREH ISTVÁN

Alsó-Fehér megyei falusbírák számadásai

1796–1806

A szabadparaszti, elsősorban a székely faluközösségekkel több ízben foglalkoztunk. Legutóbb a székely community alkonyának kezdeteit elemezve¹ a 18. század végén nyomon követtük gyengülésüket, megrokkadásuk jeleit. Módszereivel és vizsgálódásainak eredményeivel Hajnal István, Szabó István, Wellmann Imre volt igen-igen nagy segítségünkre. A 18. század második felére vonatkozólag iránymutatóként szolgált Hajnal megállapítása, az nevezetesen, hogy ekkor már minden eltűnik, amit a középkor szokásszerűsége a „kicsiny társadalom-alakulatok” védelmére alkotott². Az erdélyi (talán éppen Alsó-Fehér megyében fellelhető legtipikusabb) jobbágyi falu sokcélú, politikus alakulat, hagyományos, szerves képződmény. A szociológiára alapozó „történeti falukutatás” igényével, a teljesség megragadásának vágyával rekonstruálni az életvitelét s annak időbeli módosulásait nem könnyű feladat. Új forrásfajták felkutatását igényli, és megkívánja az eddig szóra még nem bírt írásos hagyaték vallomástételre készítését. Jobbágyi falvak falujegyzőkönyveit kerestük ugyan, azonban eddig még sikertelenül. Ezért tekintjük igen jelentősnek a faluszámadásokat³, amelyek elsősorban a közigazgatás síkján megközelíthetővé teszik egy közösségi arculatú csoport, a community interakciói egy részének vizsgálatát, s különösképpen a falu és a vármegye viszonyrendszerének az alakulását.

A faluszámadások ugyanakkor azt is tanúsítják, hogy itt a német, román, magyar parasztság egységes falukeretükben, ugyanolyan állami terheket hordozva, a mindnyájukat hasonlóképpen reguláló megyei igazgatás szorításában miként érték „egysorosú” életüket⁴.

Ezek a bevételeket és kiadásokat felsorakoztató írások a felvilágosult abszolutizmus korában váltak általánossá. A községi vagyonkezelés nyilvántartását és ellenőrzését Mária Terézia császárnő már szorgalmazta, és a kormányzat továbbra is sokszor rendelkezett felőle⁵.

1.

Tanulmányunk forrásairól, az Alsó-Fehér megyei bírák bevételi és kiadási jegyzékeinek fennmaradásáról a következőket derítettük föl. Történt pedig 1803-ban, az említett vármegyében „nagy háborúság” Mohai Lőrinc főszolgabíró és az ő fősége alá tartozó szolgabírák között. A főispán – Túri László – előtt ez utóbbiak azzal vádolták Mohait, hogy üldözi, zaklatja a megyei tiszteket és újításokat vezet be. A vizsály rendjén gyűlt a bizonyító írás. Így került Túri László irattárába 76 községi költségvetés az 1796-1800 közötti időszakból⁶. 1803. szeptember 2-án Szentbenedeken keltezett levelében a főszolgabíró megírja, hogy a faluháztartási dokumentumok jórészt hivatalba lépése előttiek. Ezeket „csak pro curiositate” gyűjtöttem össze – mondja –, „hogy lássam az addig való manipulációt”, a sok „rendetlenséget”. Az 1800-béli számadásokat azután ismét beszédette és ellenőrizte. „Ezen ratiokat, midőn revidáltam – írja – minden processusnak bírái és őregei előtt személyesen az egész circulusban; amely falusbíró és szolgabíróval mivel és mennyivel liquidáltam, azt publicáltam is”. A vizsgálat és büntetés, helyesebben anyagi felelősségre vonás után csupán a pókafalvi járásbeli szolgabíró ismerte el hibáját és kérte, legyen „engedelmes hozzája”; „de a többi – há-

borog Mohai – egyenesen a főispány úrnak panaszkodtak ellenem, hogy én újításokat kezdettem és őket üldözöm”. Ő magát ártatlanul bevádoltnak tartja: „...midőn csak az lehet az én hibám, hogy amit egy falusbíró elvesztegetett, ivott volna, azt én miért fordítottam a szegénység könnyebbítésére.” Azért nem büntethetik, hiszen mások javára igyekezett cselekedni; végezetül pedig önérzetesen jelenti ki: „és mint privátus ember ezután is azt cselekedném”.

A vizsgálat során Mohai Lőrinc főszolgabíróhoz küldött jelentésükben a monoriak például megírják, hogy „vévén a tekintetes úr, főbíró úrnak parancsolatját” összegyűltek, és „értvén a dolgot” kiderítették, miszerint a falusbíró és a szolgabíró jelentős összegekkel károsította meg a falut. Így 1797-ben ők a farkastelkiek helyett négy öl fát adtak, 20 Rfrt-ot költöttek. A szolgabíró ígérte, hogy a pénzt visszaszolgáltatja, de nem tette meg. 1798-ban „oly parancsolatot vettünk a szolgabíró úrtól, hogy regruta kell. De mi fizessünk pénzzel, mert nekünk békességünk lészen, és úgy fizettünk 30 mfrt-ot. „Mint ahogyan hozzáfűzik: a faluban „mai napig vagyon lárma”, hova lett annyi pénz? Annál is inkább, mert 1799-ben az újoncállítás megváltása címen ismét fizettek a szolgabírónak 30 mfrt-ot. „Mely dologért – fejezik be a felülről jövő biztatásra született panasziratot – nagyon alázatossággal instáljuk a tekintetes főbíró urat, méltóztassék rólunk is emlékezni és igazsággal segíteni, mind szegén emberek maradván...”.

A balázsfalvi járás falvaiban több helyütt „nincs nevezetes hiba”, de például Farkastelkén a szolgabíró jogtalanul fogyasztott vaját, húst, Csesztvén bort, Mihálcfalván az ajándékba vitt élelmiszereket nem lett volna joga elfogadni. Nem egy helységben több költés szerepel a listán a valóságosnál, és e falvakban is jó alkalom a vesztegetésre a katonaállítás. Az összegek, amelyeket szolgabírónak, falubírónak meg kell térítenie, alig haladják meg itt-ott a 10 frt-ot, de ezek az összegek együttesen terhelik a visszaéléssel gyanúsított megyei tisztet, és főleg korlátot állítanak a további „ingyen szolgáltatást” kisajtoló mohóság elé.

A már említett Mihálcfalván a szolgabíró ajándékot fogadott el, Enyedre magának pulykát vitetett, sajtot vétetett, a beiktatási költségekre sokat számított fel, s a falusbíró osztozott a felelősségben véle. A nótáriusnak fizetett 10 forintot is soknak találja Mohai, és csak akkor hajlandó elfogadni, ha valóban a falu tudtával, engedelméből folyósította a bíró ezt az összeget.

A kisenyedi járásbeli számadások ellenőrzéséről készült jegyzékek között a vingárdi a legérdekesebb. Ebből 17 „törvénytelenésre” derül fény. Mindenképpen jellemző az, hogy ilyen mondatokra is találunk a „revízió”-ban: „a főbíróknak ajándékba vitt nyúl hazugság”. A főispánnak állítólag küldött ajándékot „sem acceptálták”. A falusbíró 28 Rfrt 45 krajcárral tartozik mindezért és más hasonlókért a falunak. Ebből a szolgabíró fizet 12 forintot és 12 krajcárt. Girbóban 7 Rfrt 42 krajcárt kell visszatérítenie, Springben 6 frt-ot, Gergelyfáján 14-et. A falusbíráknak szintén gyakran okoz gondot a szigorú számonkérés. A legnagyobb összeget a gergelyfáji Georg Freitagnak kell falusfeleinek visszafizetnie, 49 Rfrt-ot és 11 krajcárt.

Az alvinci járás számadásait vizsgálva látjuk, hogy a sebeshelyi bíró közel 20 forintot köteles visszaadni, s majd annyival kell a következő évben a falunak kevesebbet összegyűjtenie. Kisebb vétségben marasztalták el Szarakszó, Karna, Akmár, Bormező, Sugág előljáróit. Csórán a bíró nem adott be számadást, a kápolnai a felelősségre vonáson nem jelent meg, az alvinci bíró meghalt a számadás összeállítására előtt. Tartaria s még több más falu ratiója pedig „acceptáltatott”.

Néha csak az ügyintézésbeli mulasztások okoztak zavarokat. A bírák nem mindig kaptak nyugtát a költségeikről, s így például 1801-ben a springi community a katonának számára adott 10 véka zab, 2 véka búza és 30 porció széna árával nem tudott el-

számolni. Mohai Lőrinc főszolgabíró ezért a visszasságok megszüntetésére törekedve készített „egy generális instructiót” a szolgabíráknak „A Falu Költségeiről” címmel. Ennek bevezető soraiban azután tanúságot tett népvédelmi, népboldogító jószándékaról, arról, hogy a felvilágosodás korának eszméit vallva ítéli meg a közigazgatásban munkálkodó férfiak kötelezettségét⁷. Őt idézzük: „Mind isten, mind természet, mind hazánk törvényei szerint egy legfőbb kötelessége a közszolgálatra választott személyeknek, hogy szegényebb sorsú és adófizető embert az szükségtelen és elkerülhető terhelésektől, sartzoltatásoktól egész igyekezettel megoltalmazza”. Ő tehát erkölcsi kötelességének tartja, hogy védelmezze a szegény, adózó köznépet, miután tapasztalatból, „sok méltó panaszokból”, „a falusbírák számvételleiből” meggyőződött arról, hogy a falu költségei igazságtalan és „rendeletlen” terhekké váltak. Magában a tervezetben azután mindenekelőtt azzal igyekszik elejét venni a visszaéléseknek, hogy kiszélesíti az ellenőrzést. Az 1. és 2. paragrafusban megköveteli, hogy a számadáskor legyen jelen az egész falu népe, sőt még a földbirtokos képviselője is. Emellett vállalja, hogy főszolgabírói tennivalói sorába iktatja a „ratiók” felülvizsgálatát: „Mihelyt a számvétel megесik és purizáltatik – írja –, a volt falusbíró utasításék hozzám, hogy revideáljam én is a számadását”. Előírja a költségtételek pontos megnevezését (nem elégséges pl. az „ad eventuales Pagi necessitates” jelzés). Megköveteli a nyugta mellékelését, sőt kis „Qvietantiális könyvecské” készítését is, amelybe a vármegye tisztjei szintén kötelesek bejegyezni: mivel terhelték a települést. Részletesen szól a falura nehezedő leggyakoribb költségekről, valamint azoknak igazságos mértékre való leszállításáról. Végül arról intézkedik, hogy: „a falusbírák tétele alkalmatosságával a közönségnek is meg kell e változtatásokat mind rendre magyarázni”.

2.

A faluszámadások költségtételeit megkíséreltük csoportosítani. Elsőként az adózással járó különféle mellékes költségeket összesítettük. Másodikként vettük az adóhátralék behajtásával, az executióval járó kiadásokat. Harmadik a katonaállításra fordított összegek summája. Negyedik rovatunkba foglaltuk a szolgabírák tartására, az ő és a többi megyei tiszt megajándékozására igényelt forintokat. Az ötödikben a gornyikok díját tartottuk számon. A legváltozatosabb, a „falu szükségével” indokolt kiadásokat egyesítettük a hatodikban. Külön, az utolsó, hetedik rubrikában tüntettük fel a bíró adóját, valamint a gornyik fejadóját, amelyet szintén a faluközösségnek kellett megfizetnie. Néhány falunak több évről is fennmaradt a számadása. A jobb és teljesebb tájékozódás kedvéért ezt bemutató táblázatokat is közlünk. (Mutatóban csak a marosújvári járás statisztikáját közöljük, de a többiből is említünk példákat.) A számadatok rénes forintot és krajcárt jelölnek. Egy rénes forint – ne feledjük – hatvan krajcárral egyenlő.

Határainkon túl

Év	Adó 1	Adóbehajtás 2	Katonaállítás 3	Tisztség 4	Gornyik 5	Más 6	Bíró 7	Összesen 8
Marosújvári járás								
1797	4-19	6-57	13-09	-	1-56	3-20	5-56	35-37
1798	4-17	5-46	-56	3-	-56	2-27	5-37	22-59
Maroskoppánd								
1796	3-19	8-14	8-03	2-	1-54	6-55	6-58	37-23
1797	3-43	3-44	4-15	2-	1-14	3-32	10-23	28-51
1798	3-43	4-44	4-15	2-	1-14	3-34	9-12	28-42
1799	3-37	4-47	1-42	2-	1-50	8-03	13-05	35-04
Oláh-Szilvás								
1796	3-08	6-30	5-46	2-	3-33	14-32	7-58	43-27
1797	3-38	7-54	3-39	3-	3-42	4-53	6-48	33-34
1798	2-20	8-36	-	3-	2-12	2-40	7-20	26-08
1799	3-17	6-04	5-	3-	2-46	8-26	12-02	40-35
Magyar Csesztve								
1796	3-15	7-31	7-	2-	-43	10-18	10-7	40-54
1797	4-59	6-24	5-30	2-	3-20	4-41	3-20	30-14
1798	3-37	4-50	-	2-	-20	3-03 1/2	13-16	27-06 1/2
1799	4-06	2-59	5-22 1/2	2-	1-48 1/2	4-04	13-14	33-34
Csongra								
1796	4-51	12-23	6-	3-	-40	9-18	10-22	46-34
1797	4-43	6-19	12-20	3-	3-35	5-20	6-52	42-09
1798	4-57	8-28	-	6-7	-37	4-14	14-37	39-
1799	4-26	4-53	13-51	-	-42	4-18	12-45	40-55
Miklóslaka								
1796	3-09	5-08	9-433	2-	1-01	8-	7-33	36-34
1797	3-24	4-51	4-24	3-	1-13	1-29	8-54	27-15
1798	4-27	4-56	-	3-	-20	2-01	11-01	25-45
1799	3-25	5-17	6-	3-	1-12	11-06	6-45	36-45
Oroszi								
1797	3-16	4-30	-	2-	-50	4-24	8-33	23-33
1798	3-52	6-09	2-15	-	2-30	7-03	8-04	29-53
1799	3-45	2-42	-	2-	2-10	3-05	8-03	21-45
Gabud								
1796	4-49	17-14	2-50	3-	4-40	17-02	10-39	60-14
1797	6-28	5-53	6-51	3-	1,33	17-17	15-17	56-19
1798	4-40	4-30	-	3-	3-52	16-18	7-32	39-52
1799	4-48	5-32	4-32	3-	3-50	7-06	11-06	39-54
Maros-Káptalan								
1796	3-18	6-32	3-30	2-	-45	8-36	6-09	30-50
1797	3-34	3-52	8-14	2-	-24	3-38	9-01	30-43
1798	3-40	3-45	-	2-	-30	4-54	9-46	24-35
1799	3-01	4-51	2-30	2-	1-42	6-47	10-47	31-38
Maros-Gese								
1796	9-52	14-55	7-48	3-	4-28	19-59	13-38	73-40
1797	8-35	11-54	7-	6-59	4-50	15-42	10-53	65-53
1798	7-43 1/2	2-42	1-	3-	2-04	7-50 1/2	14-54	39-14
1799	5-19	6-31	2-11	3-56	3-57	10-02	9-55	41-51

Czintos

1796	3-52	12-10	5-	3-	3-05	14-21	9-49	51-17
1797	3-16	5-	4-	3-	2-	5-51	9-33	32-40
1798	3-31	3-06	-	3-	-57	5-26	11-58	27-58
1799	3-45	4-22	6-04	3-	2-55	8-20	12-6	40-52

Kutyfalva

1796	3-36	12-37	9-	2-	2-57	5-38	7-28	43-16
1797	3-27	4-54	10-43	5-02	2-20	7-34	8-42	42-42
1798	4-41	4-58	-	2-	1-04	4-16	10-45	27-44
1799	3-29	6-29	4-06	2-	3-54	9-33	3-15	32-46

Csekelaka

1796	3-02	8-10 1/2	4-48	2-	2-18 1/2	9-05	4-27	33-51
1797	3-14	4-34	3-20	3-	2-59	4-42	8-06	29-55
1798	-51	3-15	-	3-	1-34	3-45	7-31	19-56
1799	3-43	4-35	5-	3-	1-50	4-	6-40	28-48

Maros-Csuts

1797	3-33	4-48	-	-	2-25	6-23	6-24	23-33
1798	3-28	2-54	-	2-	2-13	2-08	8-35	21-18
1799	3-01	5-36	2-10	2-	3-12	6-55	9-19	32-13

Maros-Szentjakab

1796	4-52	9-30	6-20	3-	2-50	13-42	7-23	47-37
1797	3-25	6-27	3-42	3-	3-28	8-24	8-28	36-54
1798	4-09	6-38	-	3-	2-12	6-52	8-37	31-28
1799	3-40	4-	6-07	4-12	3-50	7-03	7-11	36-03

A falvak kiadásai természetesen különbözök. Míg például Drassó lakóinak több mint 100 forintot kell fizetniük „a falu szükségére”, Istvánháza népének csak 10 forintot kell összegyűjtenie. A népesebb, módosabb falvak többet költenek, függetlenül attól, hogy román, szász vagy magyar többségű a lakosságuk. Mihálcfalva, Vingárd kiadásai meghaladják a 100 forintot, s Kutyfalva is majd 80 forintot ad ki. Eléggé nagy a változatosság egy-egy falu esetében is. Ott, ahol több év számadásai őrződtek meg, egyik évben 70 forintot meghaladó summát találunk, s más esztendőben a 40-et sem éri el a végösszeg. Az egyes rovatok között is igen nagyok évenként, járasonként, falvanként is a különbségek. Van olyan járás például, ahol a szolgabírák és tisztek költségei igen kicsinyek. Járandóságként átveszik a számadás ellenőrzésekor járó két forintot, és többet nem fizet sem érettük, sem nekik a falu. Másutt – különösen a főútvonalak mentén fekvő helységeekben – azonban aapidíjuk és ellátásuk igencsak megterheli a költségvetést. Itt-ott – majd látni fogjuk – az ajándékozás ugyancsak szokásosabb.

3.

Szólanunk kell a községek bevételeiről is. Vannak közerdőben inkább bővelkedő falvak, amelyek letarolásra kijelölnek egy darabocská erdőt, s annak árából fedeznek kiadásokat. Így például a mági falusbíró Petru Aleman számadásában olvasható: „Mikor bírónak tettek, kimentek a falusiak, hogy valami cseret szakasztottak a falu szükségére; adott 10 kupa bort...” A főbírónak szintén megírja, hogy „nálunk nincs az a rendtartás, mint más falukban, hogy egy rfrt után a falu költsége felvettessék, hanem nálunk falu költségeire egy darab csere szakasztatik...”. 1800-ban „ilyen költséges idő-

ben” azonban ez nem volt elégséges, még pénzt is kellett ráróniok a lakosokra. Ugyanabban az évben herepei előljáróként Deák Juon 1 frt 30 krajcárt, 1797-ben az oláhszilvási Balde Juon a falu közös kaszálójából 4 frt-ot vesz be.

Rendszeresebben tartják számon a bevételeket a bükkösiek. 1799-ben Zilahi András bíró a cselakeli legényeknek ad el fát, és fűpénzt, bírságpénzt szed, Kemény Lajos uram szőlőjébe pedig falubeli napszámot rendel ki, de mindez csupán 2 frt és 2 krajcárt jövedelmez. Egy adó forintra még $2\frac{3}{4}$ krajcárt kell tehát mindenkinek fizetnie. 1800-ban Parkoláb András faluvezetőként szintén főleg fát ad el és sikerül 7 frt 33 kr-t bevételeznie. Így – a különben is kis költség mellett – csak $1\frac{3}{4}$ kr-t kell minden adóban járó forint után fizetniök a lakosoknak.

A magyarózdiai bírása, Magyar István 1799-ben szintén ölfáért, csutakért, ágért, bokrokért, egy kis fűért gyűjt össze 14 Rfrt 3 kr-t. A következő évben pedig Magó Mihály, 16 frt és 35 kr-t szerez hasonló módon a falujának. Neki is fel kell azonban még vetnie az ózdiakra adóforintonként 2 krajcárt.

Alsó-Fehér vármegyében meglepően kevés az olyan helység, amely rendszeresen gondoskodik bevételről. Így válnak majd mind hiányossá, csonkává ezek a „büdzsék”, hiszen sokukban csak a kiadás rovat szerepel. Ezért is a leggyakoribb költség-repartizáció az egy-egy forintnyi adóösszeg után kivetett 3–4 krajcár. Ezt a 3 kr értékű garast különben sok helyütt a régi számadás revíziója után begyűjtik, hogy az új bíró ne az adópénzből vegyen el a falu költségére. Meg kell állapítanunk, hogy ez nem nagy összeg, önmagában nem jelent súlyos terhet. Igen sok tíz forintnál kevesebb évi adót fizető falubelinek még egy fél vagy egész forintot sem kell fizetnie. (Számításba vehetjük azonban, hogy egy rénes forintért nem egyszer vásárol szép bárányt a bíró.) Itt-ott magasabb is a rovat. Tóháton 1800-ban 8 kr-ra nő az egy főre eső részesedés. Besenyőn pedig 1799-ben 10 kr-ra emelkedik. 1800-ban csökken a hozzájárulás. Már csak 4 kr-t ró ki a besenyőiekre a bíró.

4.

Foglalkoznunk kell a jegyző személyével is, hiszen a számontartást vagy az év végi számvetést rendszerint ő végzi el. Mindenesetre így történik ez Karna, Ohába, Buzás-Bocsárd, Mihálcfalva, Maros-Koppánd, Csongra, Maros-Csúcs, Oláh-Bogát községekben. Karnán „a költséget jegyző nótáriusnak” egy forintot adnak, Oláh-Bogáton öt forinttal jutalmazzzák, míg Mihálcfalván tízet ad neki a falubíró, feltehetőleg sok más szolgáltatását is díjazva. Az is előfordul, hogy 18–20 krajcáros költség sejteti a számadásírónak fizetett „áldomást”. Drassóban a „rátiót” a római katolikus eklézsia kántora, Máthéfi Mihály készítette el jegyzői minőségében. „Adom ezen bizonyító levelemet – írja – arról, hogy 1800-ban Drassón, a falusbírónak, Josif Urszának én voltam a nótáriussa és a falu költségeit én írtam be a listájába...” A falu-kölvetségvetések nyelve magyar, német, latin és román. A fizetszerűen egybekapcsolt vagy különálló lapokra írott számadások szerzői között a helybéli papok, a „popá”k is szerepelnek. Ők rendszerint a románul írott számadások megfogalmazói. Egycseket közülük latin, másokat cirillbetűs írással vetettek papírra. (A csórait kivételesen románból fordították magyarra.) Jellemző, hogy a főkormányzók a királyi perceptorokat, *rectificator commissariusokat*, viceszolgabírókat eltiltja a falusi jegyzői tisztség vállalásától.⁸ Alsó-Fehér megyében nincsenek ilyen funkciójú férfiak a nótáriusok között. Annál inkább szerephez jut a szolgabíró a számadás megvizsgálásában, ami az ő feladata. Ezért rendszerint két forintot vagy annál valamivel többet vesz fel a falvaktól. Mohai Lőrinc főszolgabíró említett tervezetében sokallja a számadás ellenőrzéskor folyósított hagyományos járandóságot. Ezért megszabja, hogy „ezen munkáért pedig, minthogy egy nap könnyen el lehet végezni, ezentúl többet egy Rfrt diurniumnál szolgabíró úr ne merészljen venni

a falutól”. Negyed század múltán, 1825-ben a bécsi udvar még szigorúbban intézkedik. Rendeletben közli, hogy: „a falusi ratiokat csak olyan alkalmatossággal vegyék elő, különben is kevés időt kívánó revisió végett, midőn a helységben más hivatalos foglaltságokért különben is mulatni kéntelenítetnek”.⁹

5.

A bírói számadások elkészítői nyelvi szempontból is érdekleltő iratokat hagyományoztak reánk, hiszen a népi beszélt nyelv szókincsét, régi intézmények, eljárások nevét rögzítették. Különösképpen a pénzügyi-igazgatási folyamatokban született és meggyökeresedett fogalmak, elnevezések tarthatnak számot megkülönböztetett figyelemre, miután több nyelven – román, magyar, német, latin szóval – neveznek meg jelenségeket, pénznemeket és így tovább. Ez utóbbiak közül említünk meg példaként a következőket: huszas – husosi; dutka – dutce; poltura – poltra – potori; peták – petaci; márvás – máriési; garas – groși – groșițe – ihorgosi, stb.

Valójában a román nyelvi hagyaték a legjelentősebb. Az a nyelv, amelyen ezek a faluszámadások íródtak, nehézkes, változó szintű – azért is, mert a feljegyzéseket készítőik szűkszavúságra, szövegbeli rövidegre törekedtek. Az azonban tagadhatatlan, hogy egy sajátos, tökéletesen érthető „hivatali” nyelvezet ez, amely tükrözi, rögzíti az erdélyi román népi, paraszti nyelvet a 18. századi formáiban. A latin betűkkel írott szövegekben a hangtani spontaneitás elvét követik, tisztelve a nyelvjárási ejtőmódot (o mers – au mers; elea – acelea; tăta – toată; oamini – oameni; ficiori – feciori stb.). A nyelvteni, a helyesírási következetességet, egységességet e korban még nem lehet a szerzőktől számonkérni. Töreksenek arra, hogy kettős i-vel írják a többesszámú alany és tárgy esetet. Hasonlóképpen oldják meg néhányszor az egyes számú nőnemű birtokos esetet is. (Például: hírtiei – hírtii, vagy cătănieni – cătănii stb.). Más eltérések a mai nyelvtani szabályoktól természetesen még fellelhetők, ezek azonban a nyelvészek hozzáértő vizsgálódását igénylik. Itt még azt említenék meg, hogy a magyar nyelvi hatás szükségesszerű ezekben a hivatalnak szánt szövegekben. Mindenekelőtt a szókincsben lelhető fel módosult vagy magyar nyelvből átvett elnevezések. Így például a „patkópénz” neve sokszor „tălpășșg”, „telpeșag”, gyakran szerepel azonban a főispán – fișpan, a szolgabíró – szolgebireu, komiszár – komiszareș, bíró – bireu, bírák – biraila és így tovább. Sajátosak egyes román nyelvi hangok latinbetűs átírásai is: turtsi – turcii; karnye – carne; sze duke – să ducă és így tovább.

6.

A számadások forrásértékét növeli az, hogy működő, cselekvő faluközösségről szóló sajátos, hiánypótló tudósítónk. A jobbágyi falvak, amelyek önállóan jegyzőkönyvet nem vezettek, e költségösszeírások útján is izentek az utódoknak, küldték gyér jelzéseiket múltta enyészett életvitelükről. A kiadási tételek a komunitást elsősorban mint a legalsó szinten álló igazgatási egységet mutatják be; valójában mint adófelszedő, katonaaállító, állami vármegyei igazgatást kiszolgáló alakulatot, intézményt. A tisztességgel, a megyével való kapcsolatot tükrözik tehát elsősorban, s azt az alávettességet, amely egyformán sorsa akármilyen hitű, nemzetiségű Alsó-Fehér megyei „szolgáló” embernek.

Ahhoz azonban, hogy a jobbágy-paraszti faluközösség a fölöttes igazgatási testületek számára szervezeti keretként felhasználható legyen, kellettek a régi örendelkezési hagyományok, a hajdani meggyökeresedett öngazgatási szokásszerűségek. A felvilágosodott abszolutizmus korabeli államvezetés korszerűsödő igyekezete azután erre építkezve formálta használhatóbbá a faluszervezetet. A feudális vármegye pedig szolgáltatta azokat a tisztségviselőket, akik ezt az apparátust céljaik érdekében működtet-

ték, dolgoztatták, ellenőrizték, fegyelmezték. Ők voltak tehát mind a Habsburg birodalom, mind a nemesi vármegye uralmának letéteményesei és hatalmuknak közvetlen gyakorlói. Ebben a szerepkörükben ismerhetjük meg közelebbről őket.

A *főispán* neve fel sem tűnik a számadásokban. Tisztét megnevezve csak akkor említik Túri Lászlót, amikor beiktatása, installálása alkalmával néhány falu élelmiszert küld. Vingárd hozzájárulása 1800-ban 2 lúdfi, 1 kupa vaj, 20 csirke és 100 tojás, a mihálcfalviaké pedig: 6 lúd, 1 kupa vaj, 1 harcsa és más halfajta. A *viceispán*nak szintén kedveskednek hallal, vajjal s más hasonlókkal. Amikor úton jár és például Búzás-Bocsárdon meghál, Sigmond Mihály bíró és Triff Ion esküdt 36 kr-ért 4 kupa bort vásárol, majd megpótolják azt 52 kr értékű italneművel. Néha gornyikját (küldöncét) meneszti valamelyik faluba, és őnéki ajándékoz a bíró, nem egyszer azért, hogy megbízatását ne teljesítse. A bocsárdiak jegyezték fel: „Jövén az ispán gornyikja, hogy töstént adjak 4 lovat. Amiért el taszítottam, hogy másunét vettek, adtam 2 kupa bort.” A *főszolgabíró* alig szerepel a költségjegyzékekben. A vingárdiak adta nyúlról is kiderül, hogy azt a bíró család módon írta be a számadásba. A főbíró, Mohai Lőrinc kétségbevonhatatlan tisztessége, reformersége egyaránt közrejátszik abban, hogy neve hiányzik a mi iratainkból. Elődje, igazgatni járván, természetesen elfogadott ebédet vagy vacsorát.

A felsőbb igazgatási hivatalbeliek közül a *szolgabíró* érintkezik leggyakrabban a faluvezetőkkel. A körzetébe tartozó falvakat igen sokszor keresi fel. Már a bíró beiktatásán ott van például Kákován és láttuk, hogy ő végzi a számadások ellenőrzését. Kút-falván egy esztendőben hétszer fordul meg. Vendégüllátását, intertentióját az igazgatási rendszer szellemisége kötelezővé tette. Meg is vásároltak a bírák néhány font húst, ó- vagy új-bort, pálinkát, amikor adóügyben, katonaállítás miatt, az ölfabeszolgáltatás dolgában, út-, híd- csináltatás ügyében vagy éppen a madár-, verébfajok beszolgáltatását ellenőrizve megjelent. Némelykor cselédje, szolgája, kocsisa kíséri, s ilyenkor a költség is többre rúg. Jóindulatát azzal is igyekeznek megszerezni, hogy családtagjainak kedveskednek. A vingárdiak a Kolozsvárról hazautazó szolgabíró-fiút ebédeltetik meg. 1800-ban Gergelyfájára a szolgabíró egy nemes úrral, gornyikkal és szolgájával érkezik vendégségbe. Enyedre menvén két nemes úrral, három gornyikkal pihen meg a faluban, Kolozsvárra utaztában pedig este tér be ide, és társaival elfogyaszt három font húst, fél font szalonnát és négy kupa bort. Időnként törvénykezési ügyekben járnak a szolgabírák és jóllehet nemes urak vitáit igyekeznek megoldani, a falunak kell a „szíveslátásról” gondoskodnia. Van azonban olyan eljárás is, ahol a szolgabíró éveken át egy krajcár értékű étel-italt sem fogyaszt és ajándékot sem fogad el.

A tehetősebb, több igazgatási problémával küszködő falvak különösképpen igyekeznek a megyei tiszt jóindulatát megnyerni. Az ünnepnapokon gyakrabban tisztelik meg őket. Drassó küld egy kupa vajat, Alamor karácsonyra egy nyulat, pünkösdre egy bárányt. Az ohábai bíró azt írja, hogy vett egy malacot, „melyet karácsonyra vittem, ahuva be illett.” Halat, baromfit, mézet, sajtot mívesnapokon is visznek be a „tiszt uramnak” a székhelyére. A szolgabírói visszaélések ellen fellépő Mohai Lőrinc az 1796–1800 közötti időszakban adott önkéntes vagy kierőszakolt „ajándékok”, a költséges vagy túl gyakori vendégüllátások árát visszafizettette tisztjeivel a községeknek. Az újoncok, a kötéllel fogott vagy sorshúzással bevonulásra ítélték, az ún. „tyró”-k számát a főbíró alárendeltjei néha csökkentették, egy-egy falut megkíméltek a katona-adástól – természetesen pénzbeli ellenértéket igényelve. Mohai – mint láttuk – arra kötelezte őket, hogy „refundálják”, fizessék vissza ezeket az összegeket.

A helyi és a felső igazgatási szerveket összekapcsoló szolgálattevők sorában számottevő szerep hárult a *commisarius*okra. Régi funkcionáriusok ők, de Mária Terézia uralma óta egyre gyakrabban szóba kerülő emberek. Egy-egy eljárásban kettő-kettő volt

belőlük. Fizetésük ugyancsak 50 frt-ra rúgott. Feladatuk szűkösre méretezett. Mindenekelőtt a katonaság elszállásolásával, kvártélyozásával és ellátásával foglalkoztak. Közéjük tartozott a készletgyűjtő „magazionális commissarius” is. A tisztségnév a falusi szóhasználatban azután kiterjedt mindazokra, akik valaminő állami tennivaló végrehajtói voltak. Szerepeltek tehát a számadásokban „adóhajtó commissariusok”, „ölfa commissariusok” és így tovább. A „szolgabíró commissarius”-ként is emlegetik őket és találkozhatni velük mint az eklézsia járulékát (darea vlădicului) felszedő hivatalbélivel is. A springiek pedig külön tartják nyilván az „executor commissarius”-t, azt, akit mint adóvégrehajtót, „executor”-t a későbbiekben fogunk bemutatni. A „commissarius” a szolgabíró nevében nem egyszer azért ment ki a falukra, hogy megszervezze a katonafogást, a tyro állítást. A sebhelyeket pedig azért kereste fel, hogy a bírakat tömlőbe vesse, lévén, hogy az előírt számú újoncot nem küldték be az ezredhez.

Kancellistáknak (cântălisti) nevezett biztosok szintén megjelennek a falvakban az igazságügyi fórumok számára tanúvallatást tartani (or făcut vălăteș), természetesen valaminő pereskedés dolgában.

A vármegyei ranglétra alsó fokán a *gornyk* áll. Neve különféle szerepkörökben működő szolgálattevőt takar. Általában ezen a néven talán leggyakrabban az erdőőrt, az erdőkerülőt említik. De a vigyázkodás mint feladatkör, itt-ott a román határpásztort, mezőt őrzőt is „gornykká” teszi. Az úri, vármegyei, falusi szolga is lehet gornyk, éppen úgy, mint a hatósági alkalmazott. A számadások szerint azonban helyzete leginkább a vármegyei hajdúéhoz hasonlatos. Alsó-Fehér megyében sokan vannak. Számukat pontosan nem állapíthattuk meg, de egy-egy falu nevével társítottan is említik így őket: springi, vingárdi, kisenyedi, pókafalvi, girbai gornyk. Érdekes módon 1816-ban már bécsi udvari rendelet korlátozza számukat, hiszen kényelmes többször küldözgetni belőlük, miután nem a vármegye, hanem a falu fizeti őket. Ezért „méltóztatott öfelsége a főtiszteknek a megyebeli s egyéb publica administrationának kötelességeit tenni, hogy minden processusokban járásokban a gornyikok száma a legszorosabb szükséghez alkalmaztassék, hogy azoknak számát a szolgabírák magok tetszéseik szerént az előjárók engedelmével nevelhessék...”¹⁰ Mint a császári rendeletből is kitűnik, elsősorban a szolgabírók, viceispánok munkáját segítették, az ő rendelkezésükre állottak. A faluszámadásokból megtudhatjuk, hogy miként a falusi „polgárok”,¹¹ ők is a határozatok, parancsolatok, munka- és pénzszolgáltatások hírré tevői, az „ordonanciák”, „cursusok”, „publicatiók”, „circularisok” közvetítői. Valójában tehát ők a küldöncök, hírvivők, futárként igénybevevett „megyei funkcionáriusok”.

Tendőiket végezve igen sokszor váltak a fehérmegyeiek vendégeivé. Kutfalván 14, Veresházán 19, Oláh-Bogáton 20, Szászpatakon 21, Vézán 24, Springben 29 ízben jártak egy esztendőben a gornyikok. Girbát legtöbbször körlevelekkel keresik fel. Parancsolatot hoznak, hogy tyrot kell fogni, itt járnak elszökött katonák miatt, négyen végrehajtani jönnek, mert nem telt ki a követelt katonaszám, két gornyk a bírót kíséri, hogy regrutát fogjanak. Majd a bírót viszik be a szolgabíróhoz, kéri a falu számadását, ezt követően a falusbírót a számadásokkal együtt idézik meg, sőt megbotóztatásra is elhurcolják. Az adót nyugtázó ún. Veres könyvért is kiszállnak, járnak „madárfejekért”, fuvarba lovat, szekeret hajtanak, utakat, hidakat vizitálnak, tolvajok elfogására szükséges „embert hajtani” mennek, egy lopott juh dolgában fáradoznak, kísérik a szolgabírót, de az is megtörténik, hogy csak átutaznak a falun. Valójában tehát minden falusi szolgáltatás (köztük a katonai élelem, „élés”, ölfa) megkövetelése, kikényszerítése gornyikjárást eredményez. Időnként emelett ellenőrzik például az utak, de főleg a hidak állapotát, a katonaillesztésben segítőkészek, és jelentős szerepük van a tolvajok üldözésében, elfogásában, bekísérésében. Az ispánlakaiak például akkor látják vendégül

őket, amikor éppen gyilkost fognak el, Buzás-Bocsárd lakóinak pedig négy gornyikot kell kiszolgáltatniok, amikor azok rabokat kísérnek.

A napjainkbeli vizsgálódónak úgy tűnhet, hogy a falusi emberek szívesen vállalják ezt a sok szolgálatot. Govrila Gábor, Zaharie Bokarnyet, Juon Penna, „Zaharie”, „Kosztandin”, de főleg „Josziv” gyakori vendége például a vingárdi „falunagynak”, Andreas Bogeschnek. Szesztsorból pedig egy ízben három gornyik idéz be egyetlen embert, Achim Morart.

A marosújvári járásbeli költségfeleléseknek az előző lapokon közölt összesítő adatai tükrözik azt, hogy anyagilag milyen terhet jelentett az ő jövés-menésük a faluközösségeknek. Mindenesetre megillette őket a kiszállási díj, az „úton járónak” hagyományosan kifizetendő patkópénz (tálpásag), ami általában hét krajcár volt. Az is előfordult azonban, hogy kedvüket keresve két sustákat, tizenkét krajcárt fizettek. A fertály pálinkát vagy a kupa bort szintén kimérték nekik mindaddig, míg Mohai ezt a díjazási formát meg nem szüntette. Toma Flora springi falusbíró 1800-ban azonban megvallotta, hogy át kellett hágnia a rendelkezést: „Miolta megtiltották, hogy a gornyikoknak ne adjak bort – írja –, ki nem állhatván elüllek, attam 7 cupát, ami 1 frt 10 kr-ba került”. Van olyan falu is, ahol egy font húst vagy éppen hármat „főznek” meg nekik, s a lovas embernek széna porciót is kiutalnak. Az is megtörtént, hogy a gornyikok kedveztek a közmunkára kirendelt falunak, vagy elnézőek voltak a hibát elkövető bírákkal szemben, ezért azonban szintén bor vagy pálinka járt. A buzásbocsárdi példát már idéztük. Amikor pedig néhány szekér homokot kellett Alvincre szállítani, a kákovaiakra két szekérnyit vetettek ki, de a gornyikot jobban megfizette a falu, s így csak egyet rótt ki rájuk. A girbai gornyik a vingárdiakat vámolta meg: „a hídon egy lyukat kapván ivott a falura két kupa bort”, 12 krajcár érőt. Mindamellett a falu fizette a gornyik fejadóját, a capitís taxa díját, rendszerint két forintot. Ugyanakkor mentes volt minden közmunka, „közteher” alól is. Érthető, hogy Mohai rendteremtőnek szánt tervezetében egy pont az ő javadalmazásukkal foglalkozik: „A gornyikok is – írja – a közigazság ellenében sok költséget tésznek, holott azért fizeti az ők capitís taxájokat a közönség, hogy ők ezért szolgáljanak. Azért ezentúl egy gornyiknak is diurnuma nem léssen, mert a nem illik, hogy a szolgabíró egy publicációval a gornyikot elküldgye és ezért ő diurnumot végyen. Mikor malitiosus rossz embert fog el a gornyik – felsőbb tisztye rendeléséből –, azért az eddig való szokás szerént az maga három márvását az elfogottól végye meg. Különben más esetben senkitől egy krajcár diurnomot sem lesz szabad ezentúl venni.” Az említett 1816-béli bécsi udvari rendelkezés azonban a szolgálattétel idejére Erdély egészére kiterjedően engedélyezi az „ingyen intertenciót”, tehát az ellátást. Feltehetőleg Alsó-Fehér vármegyében sem sikerült a faluközösség érdekeit védve minden fölsorolt többlet-járandóságuktól megfosztani őket.

7.

A faluszámadásokban szűkszavú megjegyzéseket találunk az egyik leggyakoribb paraszti gondról: az *adófizetés*ről. Részletezni, magyarázni annakidején nem kellett, hiszen mindaz, ami a „contributió”-val függött össze, túlon túl ismert alkotóeleme volt az ő életüknek.

Legterhesebb az állami, országos adó volt, s ehhez társult a megyei háztartás költsége, valamint más fizetnivalók is. A sebesclyiek bírása az országos, a nemesi, valamint a „szász” adót viszi el a perceptorhoz. Valójában a háziadó 1762 óta kivétetett a megyék rendelkezése alól, és azt az országoshoz csatolták. Szó esik a szesztsori számadásban a magistratus adójáról (darea magistratului), amit egy katona és egy biztos kíván behajtani. Említik az ortodox papok püspökségfenntartó hozzájárulását is (darea vlădicului), amely a sidoxiával lehet azonos. Ezt a lázbeli pap adja kézbe az adószedő biztosnak.

Az országos adó összegét csökkentette a „naturálé”-adás. Úgy is mondhatnók, hogy törleszteni lehetett a pénzadózt búzával, kenyérral, hússal, zabbal, széna porcióval. A bekvártélyozott vagy átvonuló katonák számára adott élelem és lovaiknak szállított abrak árát pedig levonták az adó összegéből. „Amikor katonák jöttek – jegyzi fel a szarakszói bíró, Cristea Oprea, – élést fizettünk, szénát, zabot” nyolc forint értékben.¹² „Ide jövén a kompánia – írják az Oláh-Csesztveiek – tehénnyúzásért adtam a strázsamesternek és quartély mesternek három kupa bort.” Majd a strázsamester ismét borozott, két kupányit fogyasztva ez alkalommal. A borsómezőiek inkább a szolgabíróknak adnak hat zlotot és két húszast élés fejében. Mások is választják ezt a megoldást. Azért vannak kiadásai, amelyeket csak úgy jelölnek (pl. az Oláh-Bogátiak): „jött egy német”, vagy másutt „jöttek a katonák”. S jár pénz a mézárósnak is, aki a katonaság számára tartja a tőkét. A karnaiak is „vágóbeli kárt” fizetnek, olyan állatokért, amelyek „katonák számára vágattak.” A naturálék beszolgáltatása azonban komoly anyagi áldozatot jelentett a parasztság számára, miután azt nekik nem a napi, piaci áron számolták el, hanem régen megállapított, kisebb összegért. Ezt nevezték deperditának, ami „... abban áll, hogy a mi adózó népünk – írja a statisztikus Fényes Elek – köteles a katonaság számára zabot, szénát, kenyeret szolgáltatni, azon az áron, amely még M. Teresia alatt szabott meg... s e katonaság tartásából származott veszteség nevezetik deperditának.”¹³

Ölfa adással is tartozik a megye népe. Alsó-Fehér tisztsége panasolja, hogy a „károlyfehérvári erősséghez esztendőnként 3000 öl fát kell szállítani”. A forspont is súlyosan terheli az adózókat.¹⁴ Szent-Jakab bírása 1799-ben egy és fél öl fa „bonificatiója” címén csak két forintot vételezhet be a falu számára. Érdekes az a Láz falubeli eset, amelyet 1800-ban a helybeli pap, Irimie Breazu örökít meg, nevezetesen, hogy az ölfa-adásra költött összeget a falu népe szemeláttára a bíró az ajtókeretre (uscior) jegyezte fel.

A faluszámadások a francia háborúk időszakából valók. Érthető, hogy az adóprés ekkor erősebben sajtolta ki az Alsó-Fehér megyeieket is. „Hadi segedelem titulusa alatt”. 1797-ben több mint 46 000 frt-ot kellett fizetniök, a Ferenc császárnak járó „korona ajándéka” 5442 frt-ot, a néhai Lipóte pedig 3927 frt-ot tett ki.¹⁵ Az adóhátrálékuk állandósult és a megye 1797-ben az 1768 óta felszaporodott tartozások felszedésére ad utasítást, és parancsolja „... ezen majd egy közönséges emberi élet idején felyül haladó régi perceptoralis restanciáknak tisztába való hozását...”¹⁶

Az adóügyekért a legfőbb felelősséget viselő, rangban a főbíró után, de az alispán előtt álló tisztségviselő a *regius perceptor*, a királyi adópénztáros volt. Ezt az állást Vitéz László töltötte be. Nem sokat emlegetik őt a számadásokban, hiszen néha kap csupán ajándékot. Egy ízben Buzás-Bocsárd előljárósága sajttal kedveskedik neki, máskor Szebenből jövet e faluban szállást kap, 1 frt 25 kr-t költ megvendégelésére a helység. A vitás kérdésekben övé a döntés joga. Így kell Mihálcfalva adóbehajtási ügyében határozatot hoznia, s az ő parancsolatjából viszik a vingárdi folnagyt köve Magyarigenbe, adóhátrálék miatt.

Annál többször emlegetik az „adóíró” és az „igazító” biztosokat, a *rectificator commissarius*okat. Valójában hosszas munka és többeké az adólajstromok, a tabellák összeállítása. Az „adóírásnál” jelen vannak a falu esküdtjei, az „öregei”. Sorra veszik a helység minden egyes lakóját. Megállapítják, mekkora az adóalapja, milyen összegű fejadót kell fizetnie és így tovább. Adataik hitelességét esküvel kell megerősíteniük. A vingárdiak írják: „azoknak az öregeknek, akik velünk ültek az adóirogatáskor” négy kupa bort vettek. Az adó megírásáért – jegyezték fel – a buzás-bocsárdiak – a „scribák-nak” öt forintot fizettek. Ellátásukra – hús, bor, pálinka árába – pedig két és fél forintot költöttek. Gergelyfáján két napig folyik a tabellakiigazító, véglegesítő munka. El is

fogy 1 fertály pálinka, 11 kupa bor, 10 font hús. A rectificatorok mellett azután működésbe lépnek az „individuális impurator commissariusok”, akik 4 kupa bort és 4 font húst fogyasztanak, két alkalommal is. Végül diurnum ugyancsak jár „az uraknak”. Megjárja a falut az „arrenda perceptor” is, aki a dézsmálást intézi. Két szolgáját szintén itatni, etetni kell s útravalóval is el kell látniuk őket.

Az adótartozás nem csak a megyei kimutatásokba kerül be, hanem rovás-pálcákra is rávésik, minden adófizető számára ellenőrizhetően. 1799-évbeli főkérmény-széki rendelet előírja, „hogy ennekutána az eddig szokásban volt, és a falusbírónál tartani szokott egy részű hosszú rovások helyett, minden contribuensre nézve külön-külön különböző két felé hajtott rovások vulgo czinkos nevezetűek, melyeknek egyik része a bírónál, más része pedig magánál a contribuensnél légyen...”¹⁷ A számadásokban nyoma maradt az adórovás-pálcák rendszerének. Gergelyfáján írták be a kiadások közé, hogy „mikor az adót rovásokra vették, attak az öregeknek 6 kupa bort.” Az alamori esküdtek az adót szintén „rovásra rótták”, a kisludasiak „rovásokra vágták” és a kiskerekbéliek is rovásra „tették fel” az adót, természetesen mindenütt borral vendégelve meg a közösségnek munkálkodókat.

A falu-költségvetésekben szokatlanul nagy összegeket nyugtáznak a rectificator commissariusok. Munkájuk ellenértéke két és hat forint között váltakozik. Szokatlan, hogy nem napidíjat kapnak, hanem meghatározott összeget, s emellett még tartásukra is költenek.¹⁸ Mihálcfalván hat frt-ot fizetnek tevékenységükért. Emellett elfogyasztanak 16 font húst (disznó, tehén és juhhúst), 3 halat, 11 kupa bort, 2 fertály pálinkát (és fél font hájat is kapnak, bizonyára kocsikerék-tengely kenőnek). Mindenesetre vigasztaló volt az adózók számára, hogy évente csak egyszer számolhattak a rectificatorok látogatásával. Ezeknek a helyi munkálkodásoknak időtartamát a főkérmény-szék is sokallta. 1799 nyarán rendeletben állapította meg: a rectificatorok restül végezték feladatukat, azért „hogy a falukon tovább élődgyenek”. Az adótabellákat pedig későn vagy hibásan adták át a revíziót végző perceptoroknak (akiktől különben függeni nem akartak).¹⁹

Ezek a királyi perceptorok (impretiptor, pretitoriu) vezették a „Quietantionális könyvet”, a már említett „Veres könyv”-et. A falusbírák öhozzájuk vitték be az esedékes contributio-részletet. A hátralékok miatt pedig személyesen mentek ki a községekbe. Ha viszont hivatalbéli dolguk gátolta ebben őket, mozgósították a szolgabírákat, de főleg azokat a commissariusokat, akik azután katonákkal, lovas legényekkel szálltak rá a restanciás falusbíróra. Náluk kellett a nyomtatványokért fizetni, ők vették át a pénzszacskókhoz szükséges vásznat, cérnát, a lekötésükhöz szükséges spárgát. A rakatóiak két sing vásznat 20 krajccárral váltottak meg, s a Veres könyvért 20 krajcárt adtak, a drassaiak pedig 30-at.

Az „adógarasokat”, az illetékes perceptori székhelyre szállító bírák, esküdtek költségeit a falu fizette. A bíró magára és lovára költött, a hidakon, réveken, „a hajónál” vámot, díjat fizetett. A vingárdi bíró Gyulafehérvárra ment az adóval, de három napot töltött falujától távol, miután sok bíró gyülekezett össze, s lassan folyt az ügyintézés. A sugági bíró 14 ízben vitt pénzt a perceptorhoz, s magára, valamint lovára 13 frt-ot költött. Szokásban volt az, hogy ajándékként egy nyulat, kevés vajat, faggyút, sajtot adjanak. Toma Flora springi falusbíró számadásában az áll, hogy „kilenc versen vittem ajándékot (a perceptornak), minthogy üres kézzel nem mehettem”. A perceptorok szintén gyakran látogatják meg lakhelyükön az adófizetőket. Költségeiket természetesen a bíró fizeti. Az executor commissariusok, az „adóhajtó biztosok” ugyancsak nagyon sokszor „élődnek” a falvakon. Láttuk, jelentősek az adóhátralékok, s a vármegyei hivatalnokokat felsőbb hatóságaik szorítják, hogy ők azután a maguk rendjén az adófizetőket kényszerítsék fizetésre. Azzal is megfenyegetik őket: szűkreszabott fizetésüket kobozzák el a hátralék fejében.

A falun „vendégeskedő” tisztségviselők sorában jogosult népszerűtlenségtől övezettek az executorok. Azzá teszi őket munkájuk, az, hogy hosszabb időre is megszállnak egy-egy helységben, s nem egyedül, hanem fegyverekkel, katonákkal egyetemben. Tegyük még hozzá, módszereik sem mindig szelídek és kíméletesek. Egyiküket, Moldován Simion Bergyánt még teljes nevén említik, van, akit Dési úrnak neveznek, de másokat csak úgy emlegetnek, hogy „Zsiván”, „Czintzok”, „Zinovicu”, „Gyirku”.

Hadd idézzük kissé részletesebben a girbai számadást tevő falusi bíró tanúságtételét: „Az adóhajtó commissarius reám jövéen az adóhajtására, két katonával, hat nap mulattak rajtam. Mindennapra vett a commissarius patkópénzt, két-két sustákat, (12 krajcárt; ennyi különben a patkolatás díja is), a két katona pedig egy-egy sustákat. Ekkor nem publicáltván még, hogy az executoroknak italt ne adjunk, és vettek rajtam a hat nap alatt hárman hat kupa bort, kupája krajcár 10. Azonkívül minden napra egy-egy fertély pálinkát, krajcár 9 fertálya”. Néhány sorral alább így folytatja: „Megint megérkezvén az adóhajtó commissarius úr őkegyelme két mérges katonákkal rajtam lakott hét napokig...”. Majd azt írja: „Megint reám jött az executor commissarius három katonával és rútúl bánvám velem, hogy a pénzt mért tartottam magamnál...”. A bírónak Abrudbányára kellett volna az adópénzt bevennie, és hogy ne fáradjon, valóban késedelmeskedett. Ülték is a nyakán ismét hat napig, amiközben „a commussarius úrnak gustusa érkezvén tojást venni”. Azt is megírja, hogy: „Egész esztendőn által az adóhajtó executorok számára és a gornyikok számára a nálam levő rovásom mellett vettem százöt font húst, fontját öt-öt pénzivel (4 frt 47 kr).” Végül még felesége bántalmazásával is megzsarolják, amit ugyancsak felpanaszol a számadást ellenőrző főbírónak: „Az én jelen nem létemben – írja – az adóhajtó commissarius egy szekeres huszárral házamra jöttek, feleségemet megkötötték és kötve a határra kivitték, s nem akarták elbocsátani, amíg nem fizettem hat sustákat s egy garast készpénzt és egy fertály pálinkát 8 krajcáron.” Vézán a Zsivánnak (Zsiványnak) titulált executor a hátralékos embereket „berekesztette a pajtába”. A magyar-süllyei falusbíróért, akit tömlőcbe zárnak a restanciáért, a lakosok „lánc váltság”-ot fizetnek. Az oláh-bogátiak szívesen adnak az executornak két kupa bort, csak hogy ne menjen ki újra „portiot hajtani a szegénységre”. A sebeshelyiek pedig egy és fél kupa vajjal ajándékozták meg, bízván abban, hogy egy időre megszabadulnak tőle.

Az adóvégrehajtásban jeleskedő férfiak jelenléte a faluban minden szempontból igen-igen terhes. Az ohábaiaknál 15 ízben 51 napot töltenek, Bogáthon, Kisludason 49, Veresegyházán 37 napot időznek. Mohai Lőrinc főszolgabíró ezért is veti fel tervezetében azt a változtatást, hogy ne a falu, hanem az adóval tartozó ember fizesse az executorokat. „Az adóhajtó executorokra – írja – esik több költség. Kik közül némelyik írástudatlan, és így nem alkalmas a quietálásra, de különben is a királyi rendelések az executorokra nézve azt tartják, hogy az adóhajtó commissarius és executor diurnumát ne a közönség, hanem a privatus fizesse. Mert az nem is edgyezik a köz igazsággal, hogy aki befizette az adóját az szintén úgy fizesse az executorokra való költséget is, mint a fizetni nem akaró engedetlen vagy tehetetlen”. A bírónak parancsolja meg a szolgabíró az adószedést – mondja –, és ő büntesse a késlekedőket.

A következő évben, 1801-ben március 5-én a regius perceptor, Vitéz László viszont éppen a főbírónak való engedelmeskedés miatt inti meg a mihálfalvi falusbíró, Nicolae Aldeát. Az ő döntése az: „... tartozik a falusbíró maga házához tartani az executorokat és az renitens contribuenseket maga házához vitetni s ottan mindaddig tartani, amíg az proportionált repartitio szerint megadják a contributiojokat...” Vitéz László azt is tudni véli, hogy a bíró nem „capax” egyedül a pénz felszedésére, ezért küld executorot és „reguláris katonát”, akik addig nem mennek el a bíró házatól, míg fel nem hajtának 300 frt-ot, s azt „bé nem adminisztráltják a királyi cassába”.

A királyi adópénztáros végül az executor munkadíját is meghatározza: „Az commissariusnak leszen patkópénzre egy peták (7 kr) minden napra és regulamentális intertentiója; a katonának pedig egy garas (3 kr)”. Az intertentiót, az ellátást nem határozza meg pontosan. Hadd idézzük tehát forrásként a népmesét: „... mivel a leginség ki van fáradva, pihennyenek” – mondja a mesebeli mészáros legény s elrendeli –, „hogy kapjan mindegyik egy fél fant húst s egy fél kupa bart”.²⁰

8.

Az „úrdolgások” lakta komunitásoknak egyik meghatározó vonása az, hogy jelentős mértékben használja fel őket mind a megyei, mind az állami igazgatás. A számadások sűrű adóügyi bejegyzéseit látva a történetkutatók hajlamosakká válhatnak arra, hogy egyszerűen felülről működtetett adóbehajtó intézményeknek tekintsék a jobbágyparaszi faluközösségeket. Hasonló képzeteket kelthet bárkiben az, ha a község katonaaállító, tyro beszolgáltató funkcióval kapcsolatos feljegyzéseit veszi számba.

A Habsburg-birodalomnak gyötrő pénzszomja és katonaeésége ismeretes. Ferenc császár a koronával egyetemben a francia háborúkat is örökölte és félmillió arany hadiadóval másfélezer, majd több mint kétezer erdélyi regrutával kívánta megerősíteni hadi erejét.²¹ 1771-ben még csak „800 tyro repartíaltatott, s már ekkor kezdték rendelkezéssel egy napon kötéllel fogdosni a tyrokat, a repartitum fundamentumául tétetvén az adó”.²² 1792-ben Alsó-Fehér vármegyének (az alvinci bolgárokkal egyetemben) 90 újoncot kellett összeszednie, 1796–1800 között a faluszámadások mind több fiatal férfi elfogását és katonává tételét tükrözik. Egy-egy faluban oly sok tyrot fogtak el, hogy együttesen többszáz főre rúgott a számuk. Mihálcfalva, Elekes tíz, Péterlaka, Ispánlaka kilenc, Tordos nyolc, Magyarózd öt fiatal kísértetett be „a kapitány úrhoz” Gyulafehérvárra vagy Nagyenyedre.

Az újoncok valóban inkább fiatalok voltak, holott az előírások szerint minden 18–45 év közötti férfit be lehet venni a hadba, „ha különben izmos és erő”. A falusbírókat arrai is intik, hogy az adófizető gazdáik, szántóvetők egyetlen gyermekét, az uraság cselédjét ne fogják el, hanem inkább a vagabundusokat, „gazdátlan keringőket”, a garázdákat állítsák elő. Ábrázatuk rútabb formája, vagy barnább színe sem akadály a fegyverfelvételnek. Ezt az utasítást megyénk bírái közül sokan úgy értelmezik, hogy cigányokat soroztassanak be. Magyar-Süllye három falusi legény mellett két cigányt és egy kóborlót fogat el. A kiskerekiek is cigánylegényt kísértetnek be Gyulafehérvárra, itallal enyhítve búját, s ajándék nyúllal kedveskedve a tisztéknek, hogy ők se legyenek „kedvetlenek”. Verese gyháza négy tyroja közül is kettő cigány. Másutt előszeretettel fognak el (idegenből jött) szolgálégyenyeket vagy tanyás településekről valókat. A magyar-bükkösi népdal²³, amely Erdélyben a legáltalánosabbak közül való, tükrözi azokat a visszaéléseket, amelyek óhatatlanul felburjánzanak ennek a katonaaállító rendszernek a keretében:

*„Hogy ne vónék, édes fiam szamarú?
Mikor Fehérvárt út ki asz háború.
A gazdagnak ha oet van is, meghaggyák
S a szegínnek, ha egy van is, elfaggyák.
S hátra koetik a két kezét koetéllel
S úgy kísérik be csendörrel, fegyverrel.”*

Különben a Gyuri, Stefán, Martin tyro keresztnevek jelzik, hogy a nemzetiség ezen a téren nem sormeghatározó, s természetes, hogy a girbai és gergelyfaji bíró magyart, románt, szászt egyfórmán besoroztat, csak teljen ki valahogy a megkövetelt nagy létszám.

A számadásokat vizsgáló Mohai rábukkant azonban azokra a visszaélésekre, amelyek a katonaaállítás elhárításának vágyából születtek. Nemegyszer a szolgabíró fogadott el – mint láttuk – pénzt azért, hogy a falvaknak „békességük legyen”, rekrutáért ne zaklassák őket. (A monoriaktól például két ízben fogadott el 30 Mfrt-ot.) Gyakran a bírák nem tudtak elszámolni azokról az összegekről, amelyeket a katonaaállítás címén vettek be költségjegyzékeikbe. A mihálcfalvi bíró: „tíz tyro-t fogott. A szolgabírónak adott érettek 12 Rfrt-ot. Kettő nem acceptáltatott – jegyzi meg Mohai –, fizesse, aki elvette”. Általában a szolgabírónak folyósított járulék magasabb a szokásosnál, de a bírák is felhasználják néha a helyzet kínálta lehetőséget, és több ajándékot, költséget, több kísérő napidíjat, több regruta-vigasztaló kupa bort számolnak fel. A sebeshelyi előljáró több mint hét forintot, a szarakszói négyet, a bormezői tizenkettőt kívánt a tyrok révén megkeresni.

Az sem tagadható, hogy a népdalokban a katonafogásért oly sokszor elátkozott falusbíró helyzete sem könnyű. A girbai bíró írja számadásában: „Egy nyulat vittem s két font fadgyat ajándékba, hogy a tyro nem foghatásáért meg ne verjenek”. A későbbiekben azonban a bebörtönzést mégsem kerülheti el: „A tyrokat Enyedre kelletvén vinnem, ott a tyrok nem voltak jók. Engemet tömlöcbe tettek, és fizettem ekkor az porkolábnak s a tyrokért költséget 11 ffrt 38 kr-t”. Az obrázsai bíró ugyancsak azért fogják el, mert nem tudja vagy nem akarja kiállítani a megkövetelt regrutaszámot: „Nem foghatván a szolgabíró parancsolta tyrokat – írja –, megkötöztetvén a vármegye tömlöcébe küldtettem. A kötöző gorniknak 51 kr és egy kupa bor, 10 kr; Nagyenyeden az vasért vagyis békőért egy ffrt 6 kr, a tömlöci hajdúnak 40 kr.; ott létemben költöttem 20 kr.”

Az újoncokat biztonság okáért sokan kísérik el. A springiek hat strázsát állítanak melléjük. Az elfogás és Gyulafehérvárra, Nagyenyedre juttatás munkát ad tehát az esküdteknek, gornyikoknak, a kiválasztott katonafogó legényeknek, a „macskásoknak” (botosoknak). Természetesen honorálják ténykedésüket, és a néhány kupa bor is hagyományos jussuk.

Nem mindig sikerült azonban a kiszemeltek rabulejtése: „az örökös szolgálattól irtózó legénység az erdőben keresett menedéket”, s a besenyőiek jegyezték fel a megyei parancsot: „a katonafogástól elszökött legények szálljanak be a falukba, mert nem lesz bántások.” A sebeshelyiek, valamint a hozzájuk hasonló helyzetbeliek törvényes úton szeretnének mentességhez jutni. Instanciát („iştanţa”) küldenek tehát nagyenyedi előljáróikhoz, hogy ne terheljék őket a katonaadással, hiszen ők bányászok („de am trimis la Aiud, că sintem băieşi”).

Az 1809. évi országgyűlésen a követek kemény szavakkal mondanak ítéletet a tyro állítás rendszere fölött. Szólnak a mezőgazdaságnak okozott kárról, a tisztviselők részrehajlásáról, s arról a bizonytalanságérzetről, amely minden esztendőben felzaklatja a falvak lakóit: „Hogy a paraszt legény nem tudván, mikor vitetik erőszakosan a hadiszolgálatra, sohasem lehet, mezeji munkájának legjobb folytatása közben is, annak a nyugalomnak érzésében, mely az egyenként-való ember boldogságának legfontosabb része a polgári társaságban”.

9.

Kapcsolatokról csak mindkét fél bemutatásával lehet szólni. Az eddigiekben akkor is beszéltünk tehát a falusbíróról és faluközösségről, amikor elsősorban a megyei tiszteket vagy a vármegyét elemeztük. Az előző oldalakon kirajzolódó képet egészítőnek ki a továbbiakban egy-két adalékkal. A főszereplő majd minden fejezetünkben a *falusbíró* volt. Illő, hogy a román, német és magyar előljáró, a falusbíró, a bíráu, a folnagy státusáról még elmondunk néhány helyi jellegzetességet.

Mindenekelőtt azt, hogy feltételezhető, miszerint (a kijelölt személyek közül) a community választotta őket. Sajnos azonban ennek a szokásnak a számadásokban nem maradt nyoma. Tordos 1798–1799-beli számadásának hátlapján viszont ott található az 1794–1799 közötti falusbírák felsorolása, s nevük után egy-egy birtokos család neve szerepel. Ebből arra következtethetünk, hogy a jobbágyok földesuraikat, egy-egy falu részbirtokosait képviselve váltották egymást a bíróságban. Néha azonban, mint Kiskeréken is, világosan ott áll a költségjegyzékben, hogy két kupa bor bíróválasztáskor fogyott el. Miután a bíró volt a falusi közösségnek a legexponáltabb, állandóan igénybevetett képviselője, a tennivalóknak oly tömege, a felelősségnek oly súlya nehezedett rá, hogy nem egyszer csak a külső erőnek, állami, földesúri nyomásnak engedelmeskedve vállalta ezt a tisztséget. A számadásokban található is olyan román nyelvű utalások, amelyek ezt tanúsítják (cînd m-o pus birău). Magyarul is nevezik úgy a vezetőváltást, hogy „bírótetel”.

A bíró egy éven át szolgált és vezérelte közösségét. Ezalatt fenyegette a megcsapatás, a béklyóbaérés, a tömlőcöztetés. Láttuk, hogy kényszerű házigazdaként kellett a megye hivatalnokait, az állami igazgatás képviselőit kiszolgálni. Hogy mennyire állandóan készenlétben kellett állania, jelzi az, hogy előre gondoskodott szalonjáról, hagymáról, borsról, ecetről vagy sóról (a mihálcfalvi nem kevesebb, mint fél mázsáról). Sorsuk mostohaágát többen úgy akarták enyhíteni, hogy mellékjövedelmet biztosítottak maguknak. A falu kárára, terhére jegyeztek be soha senkinek ki nem fizetett forintokat, krajcárokat. Továbbá: jöllehet adójukat a falu fizette (tisztségük díjaként), ők ettek, ittak, áldomásoztak a közpénzből. Már egyes szolgabírák is kételkedtek néhány kiadási tétel valóságában. Mohai Lőrinc főszolgabíró szigorú vizsgálata azután még több visszaélést derített fel, és megjegyzéseiből joggal arra lehet következtetni, hogy itt-ott a szolgabíró és a falusbíró cinkosságát sem tartja lehetetlennek. A visszafizetésre kényszerítettek között van azután mindenféle nemzetiségű ember. Mint ahogyan a tisztának megmaradó, a magukat, falujuk népét megbecsülő bírák között is. Az ő képviselőtükben Matei Nicat szólaltatnók meg, aki hosszútelki előjáróként jegyeztette rá a számadásra: „mindezen kevés summából álló költségemet, mely úgy remélem, hogy nem sok; ... minthogy nem kívántam a falut sokkal aggravalni, mint mások...”.

A számadásokban kevesebb szó esik a faluigazgatás többi szerepvivőjéről. A bíró mellett az *esküdtek* állanak. Ők szintén többször keresik fel a megye, járás székhelyét, a tisztségbeli férfiak lakóhelyét. Panasztevőként jutnak el Gyulafehérvárra, Alvincre, s tiltakoznak az adóprést működtető, katonaaállítás erőltető hivatalnokok eljárásai ellen. Segítik a bírót a „naturálé” összeszedésben, „magazinumba” szállításában, s bizonyára sok más tevékenységi formában, amelyeket azonban nem vezettek rá a falu költségjegyzékére. Az viszont megörökítőddött, hogy Sorostély esküdtszei egy ízben a falu róvására négy kupa bort fogyasztottak el, „Kiscsergeden pedig pünkösdkor egy bárányt”.

Az *„öregék”* intézménye több figyelmet érdemel, hiszen ez hajdanvolt, tágabb önkormányzat idejére utal, régenvolt „demokráciát” idéz fel. A hagyományos falusi vezetőréteget, az öregeket említik Drassón a szénarétek megosztása alkalmával. Vingárdon működik az esküdti intézmény. Emellett azonban igénybe veszik az öregeket is. („Azoknak az öregeknek, akik velünk voltak az adóirogatáskor, bor négy kupa.”) Amikor pedig a „káplán úr” megvendégeli az öregeket, a falu terhére fogy el ismét négy kupányi bor. Gergelyfáján szintén az adóróvás készítésekor áldomásoznak az öregek. A bíráskodó munkálatokban szintén tradicionális feladatukat teljesítik. Ezt azonban nem jelzik a számadások. Tud viszont róla a népi emlékezet. A századfordulón még ismeretes volt, hogy régen a hegyi falvak széleskörű helyi autonómiának örvendtek. A „közösség házához” bármikor eljöhetnek a lakosok tanácskozni, határozatot hozni. Heten-

te volt egy nap, amikor a hibát elkövetők, viszálykodók megjelentek az öregek előtt (akiket nagy esküdteknek is neveztek) és ők osztottak igazságot.²⁵

A kisebb falusi szolgáltatók közül a *polgárt* (pírgar) is meg kell említenünk. A számadásokban olyankor tűnnek fel, amikor bocskort vagy bocskorpénzt kapnak. Küldöncként is több ízben hasznosíthatták tehát a polgárokat.²⁶ Azt már láttuk, hogy a botosoknak (mäciucași) nevezett legények karhatalmi szolgálatokat tesznek. Kisludason a „tizedesek megszegődését” is említik. Feltehetőleg azonban másutt is választottak ilyen mozgósító, szervező, bírót, esküdtet segítő embert.

A *pásztorok* nem voltak a falu szolgálatában álló hivatalviselők. Miután azonban a lakosság nagy többsége állattartó volt, a ménes-, ökör-, tehén-, juh-, sertéspásztor fogadásakor a faluvezetők fizették az áldomást. Ugyanúgy a mezőőrök, határ- és erdőpásztorok – akiket e tájon leggyakrabban „sitár”-nak (jitar) neveznek – számíthattak hivatalba iktatásukkor egy korty italra. Még indokoltabb volt ez a vincellér-fogadásakor. Nevezetesen Erdély-szerte híres bortermelő falvakban a szőlőtermesztők hegyközsége és a faluközösség egybeötvöződött, így például Drassón a falusiak szőlőiben vincellért, szőlőpásztort a community tett. Puskaporról is bíró uram gondoskodott. Sorostélyon tíz font húst fogyasztottak a szerződő felek, s ugyancsak megvendégelték a szőlőközösre meghívott bogáti román embert. Kisludason a szőlőpásztorok fogadásakor borozgattak, majd – feltehetőleg szüret után – a „nagy áldomáson” kínálta meg őket a falu egy veder borral.

Részletezőbben nem tárgyalhatjuk a „faludolgait” intézőket, hiszen célunk nem a community belső adminisztrációjának az elemzése. A teljesség kedvéért utalunk csak arra, hogy a bíró áldomást iszik a határt „megcsodáló” polgárokkal, a fogadott vagy több faluval együtt fizetett mészárossal, a molnárral, a kováccsal, „a falu némely dolga megnyeréséért” prokátorkodó kisenemessel, a szerződést író mester urammal, a falunak „felfogadott” cigánnyal, a bikatartóval, az Enyedről hozott „borbély”-jal, aki járványmegelőzés dolgában fárad, az „orgonahúzó”-val, a kukorica, búza, kender, fuszulyka, bor dézsmálására hivatottakkal, a farkast vadászó falusiakkal, a közerdő, kasszáló megosztásakor ténykedőkkel, s még sok más feladat intézése alkalmával. Megemlítenénk azt is, hogy „pap és deák szegődésekor” Tohán bírása egy forintot folyósít mulatságra. Jóllehet az egyházak külön szerveződnek, a faluközösség időnként gondjai sorába iktatja a lelkeszt is. Rakató bírása például „a falu parancsolatjából Susa luonnak, hogy a falu papja legyen” hat forintot ad „útiköltségre”. Érdekes szokásról tudósít a kisludasiak „folnagya”, Michaäle Platzner: „Egy veder bort adtam szokás szerint az iskola vendégségbe”. A gergelyfői Georg Freitag hasonló hagyományos ünnepről szól, mondván: „Mikor a schullereknek vacsorát adtak a szokás szerént, egy veder bort adtak...”

Egy-egy faluban sokszor fellelhető a régmúltból való sajátos szász, román vagy magyar szokás. Ezek azonban békésen megférnek egymás mellett, vagy közöseké válnak, hiszen „a régi jobbágy viszonyának közös sorsa egy-egy nagyobb család tagjaivá tette a községek lakosait...”²⁷

10.

Az az időszak, amelyben a nótáriusok, papok, bírák nehézkesen róvott betűi számadásokká állottak össze, megörökítve, mire mennyit költött a falu, a Habsburg államháztartás számára sem volt problémamentes. A századvég háborús küzdelmei fokozott katonai s következőleg anyagi erőfeszítésekre készítette a bécsi udvart. Ilyen feltételek közepette nem csupán az alattvaló kizsákmányolása vált súlyosabbá, hanem egyre sürgetőbben vetődött fel az *igazgatási reformok* kérdése. A terézianus korszakban már megsűrűsödtek az újító kezdeményezések. A felvilágosult abszolutizmus rendeleti

úton mind több élettevékenységet vont ki a hagyományok szférájából és épített be az egységesített, központosított állami normarendszerbe.

A térhódító racionalizmus, a központosító homogenizálás egyre erőteljesebb kívánalma azonban meggyökeresedett, régi, mondhatnók immár romlottabb feudális formákba ütközött. A jozefinista korszakbeli reformer már hevesen támatta a konzervatív rendi világ avuló, megmerevedett kereteit. A századforduló táján azonban már fékeződött a Habsburg államhatalom újító láza, korszerűsítő buzgalma és a vármegye a faluközösségi formációkban is elszenvetde, tartósította a sokszor még fejedelemségekori szokásrendet. Így azután a feudális rendi tradicionalizmus és a felvilágosult abszolutizmus bürokratikus központosításának szimbiózisa tovább tartott. Ennek keretében a bécsi udvar befolyása növekedett, anélkül azonban, hogy a mélyen gyökerező helyi igazgatási módszereket, hagyományokat kiirtani és másokkal helyettesíteni tudta volna.

Az Alsó-Fehér megyei falvakban az adózó népesség túlnyomó része feudális függőségben élt. 1791-ben 68,37% a jobbágyság és 20,56% a zsellérek arányszáma. A szabadparasztkok erdélyi viszonylatban igen kevesen, három százaléknyan vannak. Értelhető, hogy ebben a tipikusan jobbágyparaszti szerkezetben a faluközösség függősége a feudális úrtól, úri vármegyétől, valamint az azokat fenntartó Habsburg hatalomtól igen nagy volt.

A falvak a számukra engedélyezett, vagy inkább a nekik szolgálattételre kijelölt, meghatározott területen nagyjából hasonlóképpen jártak el. Még megyei viszonylatban is akadt azonban több kisebb-nagyobb eltérés. A patkópénz például lehetett 7, 10, 12 krajcár, s megvolt a helyi rendje az etetés-itatásnak is. Volt olyan járás, ahol alig juttattak „ajándékot” a tisztviselőknak, míg másutt napirenden volt a „kedveskedés”. Hadd idézzük az eltartási és ajándékozási csúcst, a vingárdiakét az 1800-as esztendőből:

	pálinka (fertyály)	bor (kupa)	széna (porció)	zab (porció)	nyúl (db)	faggyú (font)	bárány (db)	csirke (db)	vaj (kupa)	tojás (db)	lúdfű (db)
Gornyyk	-	18	15	15	-	-	-	-	-	-	-
Executor	5,5	46,5	95	89	-	-	-	-	-	-	-
Szolgabíró	-	46	97	101	6	10	3	20	2	100	2
Perceptor	-	-	-	-	1	40	-	-	0,5	-	-
Más	1	29,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	6,5	140	207	205	7	50	3	20	2,5	100	2

A kegykereső, jóindulatszerző ajándékozás, a mentesség érdekében szokásossá vált vesztegetés mértéke tehát függött attól, hogy a hagyományok mit írtak elő, mit szentesítettek, valamint attól, hogy milyen erkölcsi értékrendet vallott magáénak a vármegyei hivatalnok. Mindenképpen megkönnyítette a kevésbé szigorú morál vállalását az a körülmény, hogy az igazgatási rendszer ősi alaptétele volt az, miszerint a munkát végző tisztségbelit a szolgáltatás címzettjének kellett megfizetnie valamilyen módon. A számadásokban elő-előforduló bírói költségmagyarázat, hogy adtam „miként illik”, „szokás szerint” vagy az; „üres kézzel nem mehettek”, jelzi, miként vált rendszerré ez a javadalmazási forma. Ezzel a szemléletmóddal összhangban volt az, hogy a vármegyei tisztikart rosszul fizették. Néhány évtized múltán, a reformkorban az erdélyi közélet hangossá vált azoktól a vitéztől, amelyek a hivatalnokok korrupttá válásának okairól kibontakoztak. A legtöbben a kicsinyre szabott bért okolták.²⁸

A Habsburg államigazgatási rendszer, az államhatalom a faluközösséget mindinkább a maga céljainak rendelte alá. Miközben főleg adófelhajtó, katonaállító szervezett igyekezett lefokozni, a tisztviselők eltartásával is megterhelte.

Jegyzetek

1. A székely faluközösség alkonya. Magyar Tudomány, 1993. 3. sz. 256–266
2. Hajnal István: Az újkor története. Egyetemes történet. III. Bp., 1936.36
3. Imreh István: A faluszámadás. Falvak Dolgozó Népe. 1968. 38. (1111.) sz. 7.; Imreh, Stefan – Mureșan, Camil: Un nou izvor pentru cunoașterea vieții satului din Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Acta Musei Napocensis. 1968. V. 215–226. (Camil Mureșanakk ebben a közös tanulmányunkban a román nyelvű faluszámadásokhoz fűzött magyarázatai e munkámban is igen nagy segítségemre voltak. Imreh István: Alsó-Fehér megyei faluszámadások. Művelődés XLI. évf. 1992. 12. sz. 37–40.; Vö. Imreh István: A rendtartó székely falu. Bukarest, 1973. 294–303. (a továbbiakban: Imreh 1973)
4. Magyarózdrol írja Horváth István, hogy ezen a román és magyar falvakkal benépesült tájon: „annyira természetes volt ősidők óta, hogy mindenki az anyanyelvét beszéli, a maga szokásait éli, mint a lélegzetvétel... A harmincas évekig, egysorsú igazi testvérként élték emberemlékezet óta földműveséletüket az emberek”. Magyarózdi toronyalja. Kolozsvár, 1971. 19.; Az ózdi völgy a huszas évekig tartozott Alsó-Fehér megyéhez.
5. Hajdu Lajos: II. József igazgatási reformjai Magyarországon. Bp., 1982. 57–59.
6. Túri László iratai a Toldalagi család levéltárába jutottak, ott maradtak fenn. Mind a számadások, mind Mohai Lőrinc levele és tervezte tehát a Toldalagi cs. lvt.-ban található („Rendezetlen anyag”), a Kolozsvári Állami Levéltárban, az ENME lvt. állagában.
7. Nem véletlen, hogy Mohai a Nyelvmívelő Társaság kilenc Alsó-Fehér megyei tagjainak egyike, s hogy neki a kiadványokból egy „fáin” példányt szánnak. Azt is meg kell említenünk, hogy fölöttese, Túri László neve szintén olvasható a Társaság, valójában a haladó személyiségek névsorában. (Jancsó Elemér: Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai. Bukarest, 1955. 220., 222., 353–354.)
8. Országgyűlés, a felséges udvar és királyi fő kormány által kiadott szabályok, vagy is útmutató felsőbb rendeletek. Marosvásárhely, 1838. 95–96. (a továbbiakban: Szabályok)
9. Szabályok, 80–81.
10. Szabályok, 87–88.
11. Prodan, David: Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII și XVIII. Anuarul Institutului de Istorie din Cluj. IV (1961), 218. Ő, az erdőőri szerepkörben, mint a falusbíró alárendeltjét említi.
12. Vö. Barițiu, Gh.: Părți alese din istoria Transilvaniei. I. Sibiu, 1889. 365, 366–367.; Prodan, David: Despre „iliș” în Transilvania. Anuarul Institutului de Istorie din Cluj. VIII (1939–1942) 361–373.; Hann, Friedrich: Über die Siebenbürgische Staats-Steuer (contributio regia) mit Beziehung zur Volksökonomie. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. 1850. IV. 1.f. 1–17.
13. Fényes Elek: Magyarország hátramaradása ügyében. Felelet dr. Wildner Ignác úrnak. Lipcse, 1844. 31.; Friedenfels, Eugen von: Joseph Bedeus von Scharberg (Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens in 19. Jahrhundert. Wien. I. 1876. 240–243.
14. Protocollum Dietale de Anno 1792. Kvár, 1792. 405.
15. Kemény cs. lvt. XXXV. fasc. 1240. sz. ENME lvt. Kolozsvár. Állami Levéltár. (a továbbiakban: Kemény cs.)
16. Kemény cs. 1285. sz. a főkormányzók az országban 1798-ban, mint restáns contributiót 896 065 Rfrt-ot és 55% krt-t mutat ki (1354. sz.)

17. Nyomtatott Oklevelek Gyűjteménye. ENME lvt. Kolozsvári Állami Lvt. 654. doboz.; (a továbbiakban: Nyomtatott Oklevelek). A rovás – írjak 1899-ben – még mindig használatos volt. „A román ember, ha írást nem tud, rovással (rebus, crestătură) tartja rendben a dolgait”. A két fadarabot egymás mellé téve rótták rájuk a jeleket. Az egyiket „matcă”, a másikat „țincușa” néven emlegették: Alsófehér vármegye monographiája. I.k. 2. rész. Nagy-Enyed 1899., 1014. (a továbbiakban: Alsófehér vármegye)
18. Szolnok-Doboka megyében minden szolgabírói járásban volt egy *rectificator commissarius*, „de akik rendes fizetéssel nem bírtak”. Ez így lehetett Alsó-Fehérben is: Szolnok-Doboka vármegye monographiája I. Dés, 1901. 498.
19. Nyomtatott Oklevelek 6066. sz. gub. rendelet.
20. Alsófehér vármegye. 636. (Lázár István: Alsófehér vármegye magyar népe.)
21. Schuller, Fr.: Die Reaktion gegen die Josefinischen Reformen und die Regulation 1790–1805. Hundert Jahre sächsischer Kämpfe. Hermannstadt, 1896. 15.
22. G(ál) L(ászló): Az erdélyi diaeták és országos végzések foglalata 1691–1791. III. Kvár, 1837. 140.
23. Alsófehér vármegye 663.
24. Stanca, S.: Primarii satelor românești din Ardeal înainte de 1848. Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, VII. 1936–1938. 703–705. Stoide, C. A.: Dregătorii satelor românești din Țara Bîrsei. Studii și articole de istorie. II. 1957. 293–316.; Szendrey István: A XVIII. századi erdélyi falusbíróságról. Acta Universitatis Debreceniensis. II. 1963, 113–125.; Răduțiu, A.: Institutele sătești din țările române în secolul al XVIII-lea. Studia Universitatis Babeș-Bolyai. 1981. 1.sz. 35–40.; Imreh: 1973. 44–54.
25. Alsófehér vármegye 834.; lásd még: Vulcănescu, Romulus: Etnologie juridică. București, 1970. 188–207.
26. Vö.: Jakó Zsigmond: A gyalui vártartomány urbáriumai. Kvár, 1944. 129.
27. Alsófehér vármegye 515.
28. Kemény Zsigmond 1842-ben írta (Erdélyi Híradó, 45.sz.270): „A biztos (*commissarius*) legtöbbször nem gazdag, fizetése nevétségig kevés, a véletlen jövedelmekre elődje is számított, és senki kevés ajándékért ejtett hibákon rajta nem éretett. Erről a rendszer eléggé gondoskodott. Im a corruptio... bűnnek nem tekintve, büntetés alá nem esve!”